

Gümüşhane Maden Emîni Sadullah Efendi'nin Vakıfları

Gümüşhane'nin en önemli kültür değerlerinden biri olan, adeta Gümüşhane için tarihî tapu olan "Gümüşhane Maden Emîni Sadullah Efendi'nin Vakıfları" konusunda zamanın Vakıflar Genel Müdürlüğü Kültür ve Tescil Daire Başkanı Sayın Adnan Ertem'in hazırladığı ve Vakıflar Dergisi'nin 49. Sayısında yayımlanmış olan bu önemli tarihi belgeyi yayımlıyoruz.

YAZININ PDF'SİNİ OKUMAK VE İNDİRMEK İÇİN AŞAĞIDAKİ LİNKİ TIKLAYINIZ

<http://static.dergipark.org.tr/article-download/84fc/d787/4189/5b363eb5bfebb.pdf>
?

Vakıflar Dergisi

Yıl: Haziran 2018 • Sayı: 49

Vakıflar Genel Müdürlüğü Yayınları

VAKIFLAR DERGİSİ

Yıl: Haziran 2018 - Sayı: 49 Hakemli Dergidir.
Haziran ve Aralık olmak üzere yılda iki kez yayınlanır.
TÜBİTAK ULAKBİM
Sosyal Bilimler Veri Tabanı (SBVT) tarafından taranmaktadır.

Sertifika No: 16651

ISSN: 1011-7474

Sahibi

Vakıflar Genel Müdürlüğü Adına
Dr. Adnan ERTEM

Yayın Koordinatörü

Rifat TÜRKER

Sorumlu Yazı İşleri Müdürü

Adnan TÜZEN

Yayın Yönetmeni

Mehmet KURTOĞLU

Editörler

Hüseyin ÇINAR, Fatih MÜDERRİSOĞLU

İngilizce Editörü

Miyase KOYUNCU KAYA

Tashih

Hasan DEMİRTAŞ

Dergi Sekreteryası

Hasan DEMİRTAŞ

Yayın Kurulu

Prof.Dr. Mehmet BULUT İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi
Prof. Dr. Hüseyin ÇINAR Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi
Prof.Dr. Yılmaz KURT Emekli Öğretim Üyesi
Prof.Dr. Mehmet ÖZ Hacettepe Üniversitesi
Prof.Dr. Ali YILMAZ Pamukkale Üniversitesi
Doç.Dr. Miyase KOYUNCU KAYA TODAİE
Dr. Öğr. Üyesi Fatih MÜDERRİSOĞLU Hacettepe Üniversitesi
Dr. Murat YILMAZ Ahmet Yesevi Üniversitesi

Yayın Danışma Kurulu

Prof. Dr. Hakkı ACUN Emekli Öğretim Üyesi
Prof. Dr. Mahmut AK İstanbul Üniversitesi
Prof. Dr. Ahmet AKGÜNDÜZ Amsterdam Üniversitesi
Prof. Dr. Enver ÇAKAR Fırat Üniversitesi
Prof.Dr. Abide DOĞAN Hacettepe Üniversitesi
Prof. Dr. Géza DAVID Macar Bilimler Akademisi
Prof. Dr. Abdullah EKİNCİ Harran Üniversitesi
Prof. Dr. Özer ERGENÇ Bilkent Üniversitesi
Prof. Dr. Süreyya FAROQHI Bilgi Üniversitesi
Prof.Dr. Zekeriyâ KURŞUN Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi
Prof. Dr. Mahmut KAYA Emekli Öğretim Üyesi
Prof.Dr. Yunus KOÇ Hacettepe Üniversitesi

Prof. Dr. Heath W. LOWRY Bahçeşehir Üniversitesi
Prof. Dr. İlber ORTAYLI Galatasaray Üniversitesi
Prof. Dr. Hüsrev SUBAŞI Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi
Prof.Dr. Eugenia KEREMELİ ÜNAL Hacettepe Üniversitesi
Prof. Dr. Aysıl TÜKEL YAVUZ Emekli Öğretim Üyesi
Prof. Dr. Bahaeddin YEDİYILDIZ Emekli Öğretim Üyesi
Prof. Dr. Musa YILDIZ Ahmet Yesevi Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Vefa ÇOBANOĞLU İstanbul Üniversitesi
Dr. Rhoads MURPHEY Emekli Öğretim Üyesi
Evangelia BALTA Ulusal Yunan Araştırma Vakfı / Yunanistan
Mehmet Çetin Araştırmacı

Yayın ve Danışma Kurullarındaki isimler unvan ve soyadına göre alfabetik olarak sıralanmıştır.

Dergimize gönderilen yazılar, önce yayın kurulunca incelenir ve uygun bulunanlar, değerlendirilmek üzere alanında çalışması ile tanınmış iki hakeme gönderilir. Hakemlerin isimleri gizli tutulur ve raporlar beş yıl süreyle saklanır. Dergide çıkan yazılar kaynak gösterilerek iktibas edilebilir. Yayınlanan yazı, belge ve fotoğrafların her türlü hukuki sorumluluğu yazarına aittir.

Yazışma Adresi:

T.C. BAŞBAKANLIK
Vakıflar Genel Müdürlüğü Kültür ve Tescil Daire Başkanlığı
Vakıflar Dergisi Atatürk Bulvarı, No: 10 06050 Ulus / ANKARA / TÜRKİYE
Tel: (0312) 5096000 - Faks: (0312) 324 47 22
e-posta: vakiflaryayin@yahoo.com - web: www.vgm.gov.tr

Tasarım & Baskı:

Semih Ofset S.E.K. Yayıncılık
www.semihofset.com.tr - 0 312 341 40 75

Vakıflar Dergisi 49 - Haziran 2018

İÇİNDEKİLER

XV-XVII. Yüzyıllarda Silistre'de Su Vakıfları	9
Water Waqfs of Silistre at XV-XVII. Centuries Ahmet Köç	
Hurufat Defterlerine Göre 18. Yüzyılda Palu.....	21
Palu in the 18th Century According to the Hurufat Registers Enver Çakar	
Mardin Mimarisinin Bilinmeyen Bir Kesiti: Şeyh Şeyhullah Camii	41
An Unknown Section of Mardin Architecture: Sheikh Sheikhullah Mosque Birgöl Açıkıldız Şengöl	
Gümüşhane Maden Emni Sadullah Efendi'nin Vakıfları.....	85
Mine Fiduciary Sadullah Efendi's Waqfs in Gümüşhane Adnan Tüzen	
Vakıf Taşınmazların Kira Bedellerinin Tespitinde Karşılaşılan Sorunların Analizi.....	113
An Analysis of Problems Encountered in Determination of Rental Value of Waqf Rentals Yeşim Aliefendioğlu - Coşkun Turgut	
Türkiye'de Vakıflar Üzerine Yapılmış Lisansüstü Tezlerin Bibliyometrik Analizi (1984-2016)	129
The Bibliometric Analysis of the Postgraduate Theses on Awqaf in Turkey (1984-2016) Muhammed Emin Durmuş - Süleyman Kaya	
Gerede (Krateia) Arastalar Bölgesi'nin Sosyo-Kültürel Sürdürülebilirlik Bağlamında İrdelenmesi.....	145
In the Context of Socio-Cultural Sustainability Examination of Gerede (Krateia) Arasta Region Çiğdem Belgin Dikmen - Ferruh Toruk	
Deniz Müzesi'nde Sergilenen Tarihi Kadirga	167
The Historical Galley Exhibition in the Naval Museum Nalan Dönmez Yakarçelik	
Çoruh Barajları Suları Altında Kalan Tarihi Üç Caminin Taşıma Ve Rekonstrüksüyon Uygulamaları Hakkında Bir Değerlendirme	185
An Evaluation of the Relocation and Reconstruction Applications of Three Historical Mosques Submerged under the Water Of Çoruh Dams Seyfi Başkan	
Kitâbiyât	211

Gümüşhane Maden Emîni Sadullah Efendi'nin Vakıfları

Adnan Tüzen*

Öz

Osmanlı döneminde beldelerin şehir hüviyetini kazanmasında vakıfların rolü yadsınamaz bir gerçektir. Osmanlı coğrafyasının birçok şehrinin mamur bir hale dönüşmesinde en önemli pay şüphesiz vakıflara aittir. Zira bir çok şehir, inşa edilen vakıf cami, bedesten, darüşşifa, çarşı gibi hayrat ve akar binaların etrafında oluşan mahallelerle şehirleşme sürecini tamamlamıştır.

Bu çalışmada, Gümüşhane'nin şehirleşmesine katkıda bulunan, 'Gümüşhane ve Keban Madenleri Emîni' lakabıyla bilinen "Sadullah Efendi"nin vakıflarına ana hatlarıyla değinildikten sonra adı geçen vakıf kurucusunun Gümüşhane'de yaptırdığı cami, bu camiye vakfedilen taşınmazlar, camide görev yapan kişiler ve caminin tarihi süreci vakfiye başta olmak üzere diğer arşiv belgeleriyle ortaya konulmaya çalışılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Gümüşhane, Sadullah Efendi, Vakıf, Osmanlı, Cami, Mektep, Çarşı, Han.

Mine Fiduciary Sadullah Efendi's Waqfs in Gümüşhane

Abstract

The role of awqaf in gaining the identity of a civilized city during the Ottoman period is an undeniable fact. The most important share no doubt belongs to awqaf in the formation of prosperous cities in the Ottoman geography. The cities completed their development and urbanization adventure around waqf külliye (complex) and other mosques, *bedesten* (a covered bazaar), *darüşşifa* (hospital), bazaars, charitable and real estate buildings.

In this study, after shortly dealing with Sadullah Efendi who was the Ottoman official fiduciary of Gümüşhane and Keban Mines and contributed to the Ottoman urbanization, it will be dwelled on his mosque, real estates founded for this mosque, functionaries in the mosques and the historical adventure of the mosque in the light of archival documents, mainly charter of waqf.

Keywords: Gümüşhane, Sadullah Efendi, Waqf, Ottoman, Mosque, School, Bazaar

* Vakıflar Genel Müdürlüğü Kültür ve Tescil Daire Başkanı; a.tuzen@vgm.gov.tr

I. Sadullah Efendi'nin Hayatı

Sadullah Efendi vakfiyelerinden, babasının Recep Efendi olduğunu öğreniyoruz. Hayatı hakkında en derli toplu bilgiye Mehmet Süreyya tarafından yazılan Sicill-i Osmanî adlı eserde rastlıyoruz. Eserde 'Hacı' olduğu belirtilen Sadullah Efendi'nin hayatı hakkında şöyle denilmektedir; "Keşgân ve Keban madenlerinde eminlikte bulunup, sonra hâcegânlıkla cizye muhasebecisi oldu. 1145 H. (1732-33 M.) tarihinde ayrıldı ve sonra darbhane emini oldu. Zilkade 1150 H. (Şubat-Mart 1738 M.) tarihinde Rikâb-ı Hümâyün Defterdarlığı ilaveten verildi. Ordunun dönüşünde darbhane eminliğinde kaldı. 4 Zilka'de 1156 H. (20 Aralık 1743 M.) tarihinde tevki' olup, Şevval 1158 H. (Kasım 1745 M.) tarihinde ikinci defa darbhane emini ve Ramazan 1160 H. (Eylül 1747 M.) tarihinde yine nişâncı oldu. 1161 H. (1748 M.) tarihinde azledilmiş olarak vefat eylemiştir. Üsküplü'de Seyyid Velâyet Kabristânında medfundur. Oğlu Mehmed Said Bey 1749 H. (1736/37 M.) tarihinde vefât eylemiş ve kızının oğlu Sa'dullah Bey dahi orada medfun bulunmuştur."¹

Sicill-i Osmanî'de yer alan 'Keşgân' kelimesi üzerinde tartışmanın yararlı olacağını düşünmekteyim. Öncelikle belirtmek gerekir ki; Osmanlı coğrafyasında bu adla tanınan bir yerleşim yeri bulunmamaktadır. Bahsi geçen adın 'Gümüşhane' olması gerektiği değerlendirilmekte ve Gümüşhane isminin yazım hatası olarak 'Keşgân' şeklinde sözü edilen eserde yer aldığı anlaşılmaktadır. Gümüşhane ve tarihi ile ilgili olarak literatürde yer alan hiçbir eserde *Gümüşhane* adının "Keşgan" şeklinde yer almamaktadır.² Nitekim vakfiyelerinde, 'Darbhane Emîni', 'Rikâb-ı Hümâyün Defterdarı', 'Maden Emîni' lakaplarıyla bilinen vakıf kurucusu Hacı Sa'dullah Efendi'nin vakfiyeleri H. 1150-1158 / M. 1738-1745 tarih aralığında düzenlenmiştir. Yine bu tarihleri içine alan dönemde vakıf kurucusu, Hacı

Sadullah Efendi'nin Gümüşhane Maden ve Darbhane Emînliği yaptığı tespit edilmiş olup, H. 1147 / M. 1734 tarihli belgenin hitap kısmında yer alan "Gümüşhane Madenleri ve Darbhânesi Emîni Sadullah Efendi zîde mecduhuya hüküm ki..." ifadesi bu hususu doğrulamaktadır.³

II. Sadullah Efendi Vakfiye ve Zeyl Vakfiyeleri

Bu bölümde vakıf kurucusu "Recep oğlu Rikâb-ı Hümâyün Defterdarı Hacı Sadullah Efendi" hakkında ulaşılabilen özet şeklindeki hayat hikayesinden sonra adı geçen hayır ve hasanat sahibine ait vakfiye ve zeyil vakfiyeler kısaca özetlenerek Gümüşhane'de yaptırdığı camisi ile camiye vakfedilen taşınmazlar ayrıntılı bir şekilde ele alınmıştır.

Sadullah Efendi'ye ait vakfiye ve zeyl vakfiyelere bakıldığında ilk vakfiyesinin H. 10 Ramazan 1150 / M. 01.01.1738 tarihli vakfiye (VGMA, 489: 121/14) olduğu görülmektedir. Vakıf kurucusunun Gümüşhane'de yaptırdığı cami ile ilgili olan bu vakfiyeye ek olarak düzenlenen H. 25 Şaban 1151 / M. 08.12.1738 tarihli bir adet zeyl vakfiye (VGMA, 489: 124/15) mevcuttur.

Tarih sıralamasına göre ikinci vakfiye Ayasofya-yı Kebir Camii Kütüphanesine vakfedilen kitaplar ile ilgili şartları ve benzeri hususları içeren, Rumeli Kazaskeri Pirîzade Mehmed Efendi tarafından tasdik edilen 25 Cemaziyelahir 1151 H./10.10.1738 M. tarihli vakfiyesidir (VGMA, 740: 147/54). Sadullah Efendi vakfiyesinde; tefsir, hadis, mantık, felsefe, belagat, dilbilgisi ve alet ilimleri hakkında yazılan 73 kitap ve risaleyi vakfetmiştir. Bu kitapların Ayasofya-yı Kebir Camii'nde bir dolaba konulmasını, talep eden ilim erbabı ve öğrencilerin hizmetine sunulmasını, kitaplarla ilgili koruma, hizmete sunma ve sair hizmetleri yürütmek üzere iki kişinin de hâfız-ı kütüb (kütüphaneci) tayin edilmesini şart koşmuştur.

Sadullah Efendi'ye ait üçüncü vakfiye Rumeli Kazaskeri Pirîzade Mehmed Efendi tarafından tasdik edilen H. 3 Şevval 1158 / M. 29 Ekim 1745 tarihli

1 Mehmed Süreyya, *Sicill-i Osmanî, Osmanlı Ünlüleri*, c.IV, Yayına Hazırlayan Nuri Akbayar, Eski Yazıdan Aktaran Seyit Ali Kahraman, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 1996, s.1427- 1428, Toplumsal Tarih Vakfı.

2 Gümüşhane ve tarihi hakkında bkz: Selahattin Tozlu, XIX. Yüzyılda Gümüşhane, Akademik Araştırmalar, Erzurum 1998; Yurt Ansiklopedisi, Cilt 5, s. 3225-3280, Anadolu Yayıncılık 1982; TDV İslam Ansiklopedisi Cilt 14, s.273-276, 1996. Geçmişte ve Günümüzde Gümüşhane Sempozyumu, Gümüşhane Valiliği Yayınları 1991

3 BOA, Ali Emiri Tasnifi, A.E. I. Mahmud, Gömlek no: 1847. Benzer belgeler için bkz: BOA, Ali Emiri Tasnifi, A.E. I. Mahmud, Gömlek no: 1068; BOA, Ali Emiri Tasnifi, A.E. I. Mahmud, Gömlek no: 451; BOA, Cevdet DARBHANE, Gömlek no: 3019; BOA, Cevdet DARBHANE, Gömlek no: 3255; BOA, Cevdet DARBHANE, Gömlek no: 3267

vakfiyedir (VGMA, 740: 131/52). Bu vakfiye daha önce kurmuş olduğu vakıfları için genişletilmiş bir zeyl vakfiye şeklinde düzenlenmiştir. Vakıf kurucusu, başta Ayasofya-yı Kebir Cami'i Kütüphanesi ve Gümüşhane'de yaptırdığı cami, mektep ve hamam için yeni taşınmazlar ve kütüphaneye vakfettiği kitapları tekraren bu vakfiyeye de kaydettirmiştir. Ayrıca Diyarbakır'da vakfettiği taşınmazlardan da söz edilen vakfiyede dikkat çeken en önemli hayır şartı;

"... gallât-i mezkûreden Medine-i Münevvere, sallallahu Ta'âla alâ münevverihâ efdalu't-tahiyede, Ayn-ı Zürka demekle ma'rûf olub Medine-i Münevvere'ye cârî olan su yolunun huddâmi olan Ubeyd Ayn-ı Zürka demekle ma'lûm (su yolunun) yirmi üç nefer (su yolcusuna) beher sene hizmetleri mukabelesinde Surre eminleri yedile yüz adet tuğralı altın irsâl ve teslim oluna ve Medine-i Münevvere'de Hazinedâr-ı Harem-i Nebevî olan (kişinin) huddâm-ı Ayn-ı Zürka üzerlerine nâzır olup mukabelesinde gallât-ı vakfından beher sene surre emini yediyle on tuğralı altın irsâl ve teslim oluna..."

ifadesinde sözü edilen Ayn-ı Zürka suyu hizmetlilerin gönderilmesi şart koşulan Medine suları ile ilgili hayır şartıdır. Bu vakfiye ile vakıf kurucusunun münasip yerlerde akar satın alınıp, vakfına kazandırılması için ayrıca 10.000 kuruş vakfettiği görülmektedir. Nitekim H. 11 Safer 1159 / M. 5 Mart 1146 tarihli mübaya'a hüccetinde vakıf kurucusu sözü edilen 10.000 kuruş para vakfından vakfına akar satın alınması şartı doğrultuda satın alınan bir ev ile ilgilidir (VGMA, 740: 135/der-kenar).

VGMA'da 740 numaralı defterin 136. sayfanın derkenarında kayıtlı Hacı Sadullah Efendi Vakfı'na ait olup, H. 8 Rebi'ü'l-evvel 1170 / M. 1 Aralık 1756 tarihinde sayfa kenarına kaydedildiği anlaşılan bir der-kenar bulunmaktadır (VGMA, 740: 136/der-kenar). Söz konusu belgede önceki tarihlerde satın alınan ve vakfedilen bir menzil arsası ve iki dükkândan bahsedilmekte; İstanbul'da Süleymaniye ve Sultan Selim Han camilerinde pazartesi günleri vaaz verilmesi ile diğer bazı hayırlar ile ilgili ilave şartlarından söz edilmektedir.

Yine VGMA'da 740 numaralı defterin 138. sayfası 53. sırasına kayıtlı "Defterdar Hacı Sadullah Efendi Kızı Rukiye Hanım Vakfı"na ait H. 13 Safer 1177 / M. 23 Ağustos 1763 tarihli, Rumeli Kazaskeri Kâtipzâde Mehmet Refi' tarafından onaylanan vakfiye bulunmaktadır (VGMA, 740: 138/53). Bu vakfiye Sadullah Efendi'nin kızı tarafından vakfedilen ve babasının vakfına katılan yeni taşınmazlara ilişkindir.

III. Vakfın Tevliyeti (İdaresi)

Sadullah Efendi vakıflarının tevliyeti evladına şart kılınmış olup vakfın ilk mütevellisinin de Sadullah Efendi'nin kızı Rukiye Hanım olup bu husus H. 25 Cemaziyelaahir 1151 / M. 10.10.1738 tarihli vakfiyesinde vakfiye şartı olarak yer almaktadır (VGMA, 740: 147/54). Nitekim H. 27 Şevval 1176 / M. 11 Mayıs 1763 tarihinde vakfın mütevellisi bulunan Rukiye Hanım tarafından tüm vakfiye ve zeyillerinin Evkâf Müfettişi Abdullah Efendi'nin ilâmı üzerine yayımlanan Fermân-ı âlî gereği olarak asılları muhafaza edilmek şartıyla Anadolu Muhasebesi'ne tescil edildiği anlaşılmaktadır (VGMA, 740: 141).

H. 25 Cemaziyelahir / 1151 M. 10.10.1738 tarihli vakfiye şartı gereği mütevellî olarak atanan Rukiye Hanım'dan itibaren vakıf kurucusunun soyundan gelen kişiler mütevellîlik görevine getirilmişler ve hayatta oldukları sürece görevde kalmışlardır. Görevi başında iken vefat eden mütevellinin yerine vakfiyede belirtilen şartlar doğrultusunda vâkif evlâdından olan kişiler mütevellî olarak atanmışlardır (Bkz: Tablo 1) Vakfın son mütevellisi Emine Saniye Ertuğrul'un ölüm tarihi olan 24.10.1964 tarihine kadar bu görevde kaldığı, bu tarihten sonra ise her hangi bir mütevellî ataması yapılmadığı ve 2762 sayılı Vakıflar Kanununun 39. maddesi uyarınca, vakfın yönetiminin on yıl açık kalması sebebiyle, bir daha mütevellî ataması mümkün olmadığından 01.12.1975 tarihinden itibaren mazbut bir vakıf olarak Vakıflar Genel Müdürlüğüne izafeten İstanbul Vakıflar Bölge Müdürlüğüne yürütüldüğü şahsiyet kayıtlarının incelenmesinden anlaşılmaktadır (VGMA, 129: 298/2367).

Tablo 1. Sadullah Efendi Vakfı Mütevellî Listesi (VGMA,105: 458/36; 129: 298/2367)

Mütevellî Adı	Göreve Başlama Tarihi	Görevden Ayrılma Sebebi
Rukiye Hanım	H. 25 Cemaziyelahir 1151 M. 10.10.1738	Vefat
Şerife Hatice Hanım	H. 23 Muharrem 1189 M. 26.03.1775	Vefat
Şerife Mefahir Hanım	H. 10 Zilkade 1239 M. 07.07.1824	Vefat
Mehmet Raif Halife	H. 29 Zilkade 1273 M. 21.07.1857	Vefat
Şerife Zeynep Hanım	H. 22 Zilhicce 1277 M. 01.07.1861	-
Abdulkadir Efendi	H. 28 Cemaziyelevvel 1296 M. 20.05.1879	Vefat
Hanife Zarife Hanım	H. 13 Rebiülahir 1311 M. 24.10.1893	Vefat
Mehmed Emin Efendi	H. 23 Rebiülevvel 1319 M. 10.07.1901	Vefat
Salih Efendi*	R. 3 Mayıs 1334 M. 13 Mayıs 1918	Vefat
Mehmed Emin kızı Hacer Hanım**	R. 29 Nisan 1338 M. 29.04.1922	Vefat 22.12.1943
Emine Saniye Ertuğrul	25.12.1951	Vefat 24.10.1964
Vakıflar Genel Müdürlüğü'ne izafeten İstanbul Vakıflar Bölge Müdürlüğü***		

* İstanbul Evkaf Müdürlüğü kâimmakamlığıyla tevliyete müstahak olduğu anlaşılan Salih Efendi mütevellî olarak tayin edilmiştir (VGMA, 129: 298/2367).

** İstanbul Evkaf Müdürlüğü kâimmakamlığıyla tevliyete müstahak olduğu anlaşılan Mehmed Emin kızı Hacer Hanım mütevellîye olarak atanmış ve daha sonra e İstanbul Evkaf Müdürlüğü kâimmakamlığı kaldırılarak yönetimin tamamen Hacer Hanım'a verilmiştir.

*** 2762 sayılı Vakıflar Kanununun 39. maddesi uyarınca, vakfın yönetiminin on yıl açık kalması sebebiyle, bir daha mütevellî ataması mümkün olmadığından 01.12.1975 tarihinden itibaren mazbut bir vakıf olarak Vakıflar Genel Müdürlüğüne izafeten İstanbul Vakıflar Bölge Müdürlüğüne yürütüldüğü şahsiyet kayıtlarının incelenmesinden anlaşılmaktadır (VGMA, 129: 298/2367).

IV. Gümüşhane’de Bulunan Sadullah Efendi Vakıflarının Muhtevası

Bu bölümde vakıf kurucusu Sadullah Efendi tarafından Gümüşhane’de yaptırılan cami, mektep ve hamam ile ilgili vakfiye, zeyl vakfiye ve sair belgeler ele alınacaktır.

a. H. 10 Ramazan 1150 / M. 01.01.1738 Tarihli Vakfiye

a. 1. Vakfedilen Mülkler: Vâkıf, ilk vakfiyesi olan H.10 Ramazan 1150 / M. 01.01.1738 tarihli vakfiyede;

1. Gümüşhane çarşısında hudutları vakfiyede belirtilen (bir taraftan Alacakoz mülkü ve bir taraftan Hatıpzade mülkü ve bir taraftan ... mülkü ve bir taraftan ana yol ile sınırlı) iki dükkân,
2. Cami-i Kebir Mahallesi’nde bulunan bir taraftan Osman ve kardeşi İbrahim adlı kişilerin mülkü ve üç taraftan ana yol ile sınırlı üst katta üç göz oda, altında bir ahır ve bir miktar havluyu kapsayan mülk menziline vakfetmiştir.

a. 2. Hayır Şartları: Vakıf kurucusu, bahis konusu dükkân ve evin talipilerine kiraya verilmesini, elde edilen kira gelirinden;

1. Gümüşhane’de Bahçeler yakınında kendi maliyle bina ve inşa ettirdiği camide imam olan kişiye günlük altı sağ akçe,
2. Hatip olan kimseye günlük beş sağ akçe,
3. Müezzin olan kimseye günlük dört sağ akçe,
4. Ferraş/yayıcı, hizmetçi olan kimseye günlük dört sağ akçe,
5. Cami-i Şerif bitişiğinde yaptırdığı medresede muallim olan kişiye dört sağ akçe,
6. Vakıf mütevellisine günlük dört sağ akçe,
7. Caminin aydınlatılması için günlük üç sağ akçe harcanmasını, şart koşmuştur.

a. 3. Bakım ve Onarımı: Yukarıda sözü edilen H. 25 Şaban 1151 / M. 08.12.1738 tarihli zeyl vakfiyede; Gümüşhane’de Bahçeler yakınında yaptırdığı cami-i şerif ve vakfettiği akarın bakım ve onarımı için ilk vakfiyesinde sınırları belirtilen, Gümüşhane Çarşısında bulunan iki dükkân ve iki tarafı ana yol ile sınırlı bir göz mülk dükkânını vakfetmiş, söz konusu dükkânın kiraya verilmesini, elde edilen kira gelirinin mütevelli eliyle nemalandırılmasını, cami ile diğer akarların bakım ve onarımına sarf edilmesini, şart koşmuştur.

b. H. 1158 / M.) 1745 Tarihli Zeyl Vakfiye

b. 1. Vakfedilen Mülkler: Vakıf kurucusu Sadullah Efendi, 1158 H. (1745 M.) tarihli vakfiyesini bir nevi çerçeve zeyl vakfiye olarak düzenlettirmiş ve bu vakfiye ile tüm vakıfları için yeni akarlar vakfettiğini, bazı şartları değiştirdiğini beyan etmiştir. Bu kapsamda vakıf kurucusu, Gümüşhane’de satın alma yoluyla elde ettiği ve vakfelediği taşınmazlardan bahsettiği vakfiyenin ilgili kısmından şu çıkarımları yapmak mümkündür (Vakfiyenin ilgili kısım çevirisi için bkz.: Ek-1);

1. Vakıf kurucusu, Gümüşhane’de Kuyumcular Çarşısı, Gümüşhane eminlerine mahsus saray ve anayol ile sınırlı, alt katta sağ tarafta iki kâr-gir oda, ahşaptan yapılmış ayrıca on bir oda, iki hela, altında yirmi bir at âlabilecek bir ahır, ortasında havuz, üst katta ise on dokuz oda, önlerinde dehliz ve köprü bulunan han,
2. Gümüşhane’nin batı tarafından tahminen bir saatlik mesafede olan Zaniçe adıyla anılan yaylanın eteğinde iki mahalde kazılan kuyulardan elde edilen ve kasabanın suyuna katılan bir lüle içme suyu,
3. Dere, han kapısı ve anayol ile sınırlı ekmekçi fırını,
4. Anayol ve salhane ile sınırlı iki körük on göz mahzeni kapsayan iki fırını,
5. Çay, anayol civarında 8 bakkal dükkânı, 2 attâr dükkânı, 5 demirci dükkânı, 9 amacı belirtilmeyen dükkân olmak üzere toplam 24 dükkânı kendi mülkünden ayırıp, Allah Teala rızası için ebediyen vakfettiği anlaşılmaktadır.

Gümüş madenlerinin yoğun olarak işletildiği Gümüşhane’de o tarihte kuyumcular çarşısı, salhane, demirci dükkânı, fırın, saray, han gibi yapıların mevcut olduğu, şehir suyunun bulunduğu ve bu suya vâkıf Sadullah Efendi tarafından bir saatlik mesafeden su getirilerek katıldığı, dolayısıyla vakıf kurucusunun Gümüşhane’nin şehir yapılanmasına önemli katkılar sağladığı gözden uzak tutulamayacak kadar önemli bir gerçek olarak karşımıza çıkmaktadır.

b.2. Muhtelif Şartlar ile Tayin Edilen Ücretler: Vakıf kurucusu Sadullah Efendi, 1158 H. (1745 M.) tarihli vakfiyesinin şartlar bölümünde Gümüşhane’de yap-

trdiği cami ve vakıfları hakkında muhtelif şartlar ortaya koymuştur (Vakfiyenin şartlar kısmının çevirisi için bkz.: Ek.2). Vakfiye hayır şartları ile ilgili kısmı incelendiğinde,vakıfın;

1. Gümüşhane'de bulunan gelir getirici vakıf taşınmazlarının gelirlerini toplamak üzere bir câbi (tahsildar) tayin edilmesini, kendisine ücret olarak günlük 8 akçe verilmesini,
2. Yine Gümüşhane'de yaptırdığı hana getirdiği içme suyu için bir su yolcusu tayin edilmesini, ücretinin ise günlük 6 akçe olmasını,
3. Bir kişinin her gün üç İhlas, bir Fatiha-i Şerife ve on bir Salavât-ı şerife okumasını, sevâbını kendi ruhuna hediye etmesini, bu hizmetine karşılık kendisine günlük 10 akçe ücret verilmesini,
4. Gümüşhane'de yaptırdığı cami, mektep, hamam, han ve dükkânları idare etmek üzere günlük 10 akçe ücretle bir mütevellî tayin edilmesini şart koşmuşken, son düzenlenen yeni vakfiyesiyle şartından vaz geçtiği, Gümüşhane'deki vakıflarının yönetimini de İstanbul'daki vakıflarının yöneten mütevellîye bıraktığı, ancak Gümüşhane'deki vakıflarını yerinde görüp gözetecek bir mütevellî vekili (kaimmakam-ı mütevellî) tayin edilmesini, mütevellî vekiline günlük yine 10 akçe ödenmesini, bu kaimmakam-ı mütevellînin görevden alınması ve atanmasının İstanbul vakıflarına bakan mütevellînin yetkisinde olmasını,
5. Gümüşhane'de bulunan gelir getirici vakıf taşınmazlarından elde edilen gelirlerin öncelikle Gümüşhane'de bulunan hayratın görevlileri ücretlerine ve masraflarına harcanmasını, artan gelirin ise İstanbul'da bulunan mütevellîye gönderilmesini, şart koştuğu anlaşılmaktadır.

c. Görevli Atamalarına İlişkin Belgelerin Değerlendirilmesi: Sadullah Efendi Vakfı'nın görevli atamalarına ilişkin ilk kayıtlara Vakıflar Genel Müdürlüğü, Vakıf Kayıtları Arşivinde anılan vakfa ait vakfiyelerin kaydedildiği vakfiye defterinde rastlıyoruz (VGMA, 740: 141) Söz konusu defterdeki Gümüşhane'deki hayrata ilişkin olarak;

1. Gümüşhane'nin Bahçeler yakınında, Darbhane Emîni, Recep Efendi oğlu, hayır ve hasenat sahi-

bi Sadullah Efendi Camii Şerifi görevlilerinin 29 Zilhicce 1176 H. (11.07.1763 M.) tarihinde Şeyhülislam Dürrîzâde Mustafa Efendi'nin işareti, Evkaf Müfettişinin i'lamı ve padişahın fermanı ile Anadolu Muhasebe ve Haremeyni Şerifeyni defterlerine kaydedildiği anlaşılmaktadır.

2. Bu kayıtlara göre; Gümüşhane'de bulunan Sadullah Efendi Camii Şerifine İsmail Efendi'nin 18 Cemaziye'l-âhîr 1156 H. (09.08.1743 M.) imam, hatip ve müezzin olarak atandığı, kendisine vakfiye şartı gereği imamlık için günlük 6 akçe, hatiplik için 5 akçe, müezzinlik için 4 akçe olmak üzere toplam 15 akçe günlük ücret bağlandığı görülmektedir.
3. 8 Şevval 1166 H. (08.08.1753 M.) tarihinde ise Seyyid Mustafa Halife üzerinde bulunan günlük 4 akçelik ferraşlık, yine günlük 4 akçelik muallimlik görevlerinin de adı geçenden alınarak İsmail Halife'ye verildiği, bu işlemin, Gümüşhane kadı vekilinin arzı, Mütevellîye Rukiye Hanım'ın arzı ve çıkarılan ruus ile gerçekleştiği görülmektedir.
4. Bu kayıtlar arasında dikkat çeken bir atama, vakıf kurucusu, Recep Efendi oğlu Sadullah Efendi'nin nâzır olarak kaydedilmesidir. Bu atamanın yine vakfiye şartı gereği yapıldığı kaydın kenarında "...Madem ki ben; labis-i libas-ı hayatda olduğumca vakf-ı mezburun nezaratı ve mürtezika-i vakfın azl ve nasbı yedimde olub benden sonra Gümüşhane mukata'ası emîni olanlar vakf-ı mezbura hasbî nâzır olalar deyu,vakfiye-i ma'mûlün bihâsında musarrahdır..." şeklinde yer alan der-kenardan anlaşılmaktadır.

c.1. İmamet Görevine Yapılan Atamalar: Atama ile ilgili belgelerin incelenmesinden imamet görevi ile ilgili atama belgelerinin çoğunlukta olduğu görülür. İlk atanan İsmail Efendi'den sonra bu göreve, yine günlük 6 akçe ücretle Hasan Efendi'nin atandığı, Hasan Efendi'nin de kendi rızasıyla anılan görevi Mehmet oğlu Hâfız Ali Efendi'ye bıraktığı o tarihte vakfın mütevellîyesi bulunan Şerife Hatice Hanım'ın H. 26 Rebiülevvel 1199 / M. 06.02.1785 tarihli arzından anlaşılmaktadır (BOA, *Cevdet Maarif*: 3871).

26 Zilkade 1196 H. (2.11.1782 M.) tarihli ruus üzerine H. 12 Zilhicce 1196 / M.18.11.1782 tarihinde

çıkarılan berattan imamet görevinin yukarıda adı geçen Hasan Efendi'ye H. 1196 / M. 1781 senesinde tevcih edildiği değerlendirilebilir (BOA, *Cevdet Maarif*: 1419).

H. 22 Cemâziyelevvel 1262 / M. 10.05.1749 tarihinde imamet görevi ücreti olan günlük 6 akçe ücretle, aynı zamanda Gümüşhane Müftülüğünü yürüttüğü anlaşılan Hâfız Abdulhalim Efendi'ye tevcih edilmiştir (VGMA, 155: 282 /2556).

Hâfız Abdulhalim Efendi'nin ölümü üzerine imamet görevinin Hâfız Hüseyin Hilmi Efendi'nin oğlu Şerif Efendi'ye H. 24 Zilhicce 1320 / M. 24.03.1903 tarihinde tevcih edildiği şahsiyet kaydından anlaşılmakta olup, bu tarihten sonra imam atamasına ilişkin her hangi bir bilgi ve belgeye rastlanılmamıştır.

Şahsiyet kaydındaki son atamadan sonra "Akçe kaydının terkiniyle vâridât-ı vakıfdan tahsis olunan şehri yüz yirmi kuruşun derciyle imam-ı mumâ-ileyh yedine tebdilen bâ-irâde-i aliyye berât-ı âlf verilmiştir. Fî-gurre-i Şaban 1331" ifadesine yer verilmiş olup, bu ifadeden vakfiyede günlük 6 akçe olan imamet ücretinin terkin edilerek aylık 120 kuruşa çıkarıldığını anlaşılmaktadır. Bu işlemin dayanağı olan belgelerden H. 6 Cemâziyelevvel 1331 / M. 13.04.1913 tarihli şer'î sicil kaydının incelenmesi neticesinde şu tespitleri yapmak mümkün olabilmektedir (İmüf Evkaf Müf. D.781, s.80-81):

1. Maaş artışının yapılabilmesi için öncelikle vakfın gelirinin yeterli olması gerekmektedir. Anılan vakfın belge tarihinden önceki son üç yıllık muhasebesinde gelirinin 9850 kuruş, on para olduğu, gelir fazlasının bulunduğu,
2. İmamet görevini yürüten kişinin günlük 6 akçe ücretle geçimini sağlayamadığının mahalli yetkililerce belirlendiği,
3. Her ne kadar vakfiyesinde görevli ücretlerinin artırılması ile ilgili bir şart yoksa da imamet, hitabet ve müezzinlik gibi önemli dini hizmetleri yürüten bu görevlilerin vazifelerini yerine getiremedikleri nedeniyle gelir fazlası da dikkate alınarak, günlük 6 akçe olan imamlık ücretinin aylık 120 kuruşa, keza hatiplik ücretinin aylık 120 kuruşa, 4 akçe olan müezzinlik ücretinin ise aylık 80 kuruşa çıkarıldığı,

4. Beratlarının yenilendiği, dolayısıyla bu işlemin neticede padişahın fermanıyla uygulamaya geçirildiği, başka bir deyişle padişah iradesi olmadan bu gibi vakfiye şartlarının değiştirilmesinin mümkün olmadığı görülmektedir.

5. Vakfiyede şart koşulan ve akçe üzerinden ödenmesi gereken ücretlerin akçe cinsinden miktarları da gözetilerek artan vakıf gelirine göre artırılarak kuruş cinsinden ödendiği değerlendirilmektedir.

c.2. Dersiam Görevlisi: Daersiamm görevlisi ile ilgili 16 Safer 1171 H. (30.10.1757 M.) tarihinde yenilenen beratta

"... Gümüşhane'de Bahçeler kurbunda vâki' ashâb-ı hayratdan el-Hac Sadullah Efendi ibni el-merhum Receb Efendi Cami-i Şerifinde evkâfi mahsulünden almak üzere yevmî yirmi akçe vazife ile rûz-ı merretâ'lim-i ilm-i nâfi'a-i külliye-i ulûm eylemek şartıyla Dersiâm olan işbu râfi'i tevki'i râfi'ü-şân-ı hakanî Serrâcî İsmail zîde ilmuhu yedinde olan berâtın Derse'adetime gönderüb tecdid-i berât ricâ etmeğın hakkında mezid-i inâyet-i pâdişâhanem zuhura getürüp atik berâtı mucibince tarih-i mezkûrede müceddeden bu berât-ı hümâyunumu verdim ve buyurdum ki; Mevlâna-yı mumâ ileyh Serrâcî İsmail zîde ilmuhu varub uslûb-i sâbık üzre câmi-i mezkûrda dersiâm olub edâ-yı hizmet eyledikten sonra ta'yin olunan yevmî yirmi akçe vazifesi evkâf-ı mezbure mahsulünden mütevellis olanlar yedinden alup mutasarrif ola..." ifadesine yer verilmektedir (BOA, *Cevdet Maarif*, 33032).

Bu ifadeden, Sadullah Efendi Camiinde her gün faydalı umumi ilimleri taliplilerine öğretmek üzere günlük 20 akçe ücretle vakfiye şartı gereğince Serrâcî İsmail Efendi'nin dersiam tayin edildiği, adı geçenin padişahın övgüsüne layık bir hizmet yürüttüğü, bu münasebetle beratının yenilendiği, ücretini de anılan vakıf mahsulünden ve mütevellî elinden alınmasının ferman buyrulduğunu anlıyoruz.

c.3. Kaimmakam-ı Mütevellî (Mütevellî Vekili) Atamaları: Gümüşhane Kadı Vekili Seyyid Hasan tarafından 31 Teşrin-i evvel 1308 R. (12.11.1892 M.) tarihinde 'aslına mutabıktır' ifadesiyle tasdik edilen pullu ve mühürlü 16 Zilkade 1281 H. (12.04.1865 M.) tarihli berat suretine göre: 4 Ramazan 1281

H. (31.01.1865 M.) tarihinde Abdullah oğlu Köle Mustafa mütevellî vekili olarak atanmıştır (.BOA, EV-MKT-1975-004). Köle Mustafa'dan önce Gümüşhane'de anılan vakfın mütevellî vekilliğini el-Hac Ahmedzâde Mehmet Tahir bin Süleyman'ın yürüttüğünü, kendisinin görevini terk etmesi üzerine bu görevin Abdullah oğlu Köle Mustafa'ya tevcih edildiğini yine bu berattan anlıyoruz.

Trabzon vilayet makamına hitaben yazılan, altında Gümüşhane Mutasarrıf es-Seyyid Mahmud, Kadı Vekili es-Seyyid Hasan, Tahrirat Müdürü Numan oğlu Hasip, Evkaf Müdürü Mehmed Hasbî'nin de mühür bulunan 15 Cemaziye'l-evvel 1310H./22 Teşrin-i sâni 1308 R. tarihli mazbatada ise, Köle Mustafa'nın ölümü üzerine boş kalan mütevellî vekilliği görevinin günlük 15 akçe ücretle bu göreve layık olduğu anlaşılan oğlu Hakkı Efendi'ye tevcih edilmesi talep edilmektedir (BOA, EV-MKT-1975-006).

d. Tamirat

Sadullah Efendi Camii ve müştemilatının bakım ve onarımına ilişkin ulaşılan belgelerden anılan vakfın Mütevelliyesi, Hanife Zarife Hanım tarafından R. 21 Eylül 1310 / M. 03.10.1894 tarihinde Evkaf Nezaretî'ne hitaben yazılan arzuhalde;

"Devletlü Efendim Hazretleri, Bâ-berât-ı âlişân mütevelliyesi bulunduğum Rikâb-ı Hümâyün Defterdarı Hacı Sadullah Efendi Vakfı'nın Gümüşhane'de vâki' hayratının ta'miratına sarf olunmak üzere Hazine-i Celile'ye vurûd eden keşif defteri mucibince on ikibin üçyüz altmış iki buçuk kuruş ta'mirat masârifi olup 17 Şubat 1308 tarihinde Hazine-i Celile'de meblağ-ı mezbur mahlul mu'accesinden tevkif olunub ta'mirat-ı mezkûreye sarf olunmadığından meblağ-ı mezburu hayrât-ı mezkurun ta'miratına sarf olunmak üzere taraf-ı câryanıma i'tâ buyrulması bâbında emr ü fermân Hazreti men lehü'l-emrindir." (BOA, EV-MKT-2055-100).

ifadesine yer verilmektedir Bu ifadeden, o tarihte Hacı Sadullah Efendi Vakfı'nın Gümüşhane'de bulunan hayratının tamire muhtaç olduğu, 12.362,5 kuruşluk keşif çıkarıldığı, Evkaf Hazinesinde Mahlul Muaccesesi kaleminde tutulan bu paranın tamirat için Mütevelliyesi Hanife Zarife Hanım'a gönderilmesi istenilmektedir.

Bu arzuhalin 24 Eylül 1310 R. (06.10.1894 M.) tarihinde Masarîfât-ı Umumiye İdaresine havale edildiği, arzuhalde sözü edilen hususların araştırılmasının istendiği, yapılan araştırmada keşif defterinin Nezarete ulaştığı, ancak usulüne uygun olarak hazırlanmadığı için yeniden tanzim edilmesi için mahalline gönderildiği, konu ile ilgili Trabzon Evkaf Muhasebeciliğine yazılar yazıldığını anlıyoruz (BOA, EV-MKT-2055-168).

Bu yazışmalardan 19. yüzyılın sonlarına doğru söz konusu hayratın onarımı için girişimlerde bulunulduğu anlaşılacakla birlikte bu tamiratın yapıp yapılmadığına ilişkin bir belgeye ulaşılamamıştır.

Sonuç

Şehrin maden ocaklarının bulunduğu yüksek kesimden Harşit Çayı kenarında konuşlanmaya başladığı dönemde, Gümüşhane Maden Emîniği görevini yürüten ve şehir tarihi açısından önemli bir şahsiyet olan Hacı Sadullah Efendi yaptırdığı cami, mektep, han dükkan ve benzeri hayrat ve akar yapılarıyla şehrin yeniden imarına, sosyal gelişimine önemli ölçüde katkı sağlamıştır. Bu çalışma ile Sadullah Efendi Vakfı'na ait arşiv belgeleri bir bütün olarak değerlendirilmiş, vakfın yirminci yüzyılın ilk çeyreğine kadar devam eden süreçte genel işleyişi, yapıları, görevlileri ve bu görevliler ile ilgili iş ve işlemler ortaya konulmuştur. Anılan vakfi idare edenler ile diğer vakıf çalışanları müteselsilen ortaya konulmuştur. Bu bağlamda çalışanların veya vakıf görevlilerinin ücretlerinin teamül olduğu üzere vakfiye şartları doğrultusunda ödendiği, ancak 1913 yılından itibaren vakfın gelir durumu göz önüne alınarak cami görevlilerinin ücretlerinin dikkate değer düzeyde arttırıldığı tespit edilmiştir. Görevli ücretlerinin dönemin ekonomik şartları ve vakfın o tarihteki varidat fazlası dikkate alınarak gerçekleştirildiği değerlendirilmektedir.

Kaynaklar

A. Arşiv Kaynakları

1. Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi (VGMA):

Defter no: 105, 129, 155, 489, 740.

2. Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Osmanlı Arşivleri Daire Başkanlığı (BOA):

Ali Emiri Tasnifi, A.E. I. Mahmud, Gömlek no: 1847, 1068, 451.

Cevdet DARBHANE, Gömlek no: 3019, 3255, 3267.

Cevdet Maarif, 3871, 1419, 33032.

EV-MKT, 1975-004;,1975-006, 2055-100.

3. İstanbul Müftülüğü Arşivleri (İMÜF)

İmüf Evkaf Müf. D. 781: 80-81

B. Araştırma ve İnceleme Eserleri

Anonim (1982). "Gümüşhane". *Yurt Ansiklopedisi*. Anadolu Yayıncılık, Cilt 5, s. 3225-3280.

Geçmişte ve Günümüzde Gümüşhane Sempozyumu, (1991). Gümüşhane Valiliği Yayınları.

Mehmed Süreyya (1996). *Sicill-i Osmanî, Osmanlı Ünlüleri*. c.IV, Yayına Hazırlayan: Nuri Akbayar, Eski Yazıdan Aktaran Seyit Ali Kahraman. Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul.

Tozlu, Selahattin (1998). *XIX. Yüzyılda Gümüşhane*. Akademik Araştırmalar. Erzurum.

Tuncel, Metin (1996). "Gümüşhane". *TDV İslam Ansiklopedisi*. Cilt 14, s. 273-276.

Ekler:

1. Belgeler

Ek 1: H. 1158 / M.1745 Tarihli Vakfiye'nin Gümüşhane'deki Taşınmazları İle İlgili Kısmı (VGMA, 740: 131/52)

"...vakf-ı ât'iz-zikrin suduruna deĝin yedimde mülk ve hakkım olup Vilâyet-i Anadolu'da Gümüşhane kasabasında vâki bir taraftan Kuyumcular Çarşısı ve bir taraftan Gümüşhane emînlerine mahsus olan Saray ve bir taraftan dere ve bir taraftan tarik-i âmm ile mahdûd tahtanisinde sağ tarafta iki adet kârgir oda ve ahşaptan masnu' onbir oda ve iki kenif ve tahtanî yirmi at alır kebîr ahur ve vustasında bir havuz ve fevkanisinde on dokuz adet oda ve önlerinde dairen ma-dâr dehliz ve kârgir köprü ve yine kasaba-i mezburenin cânib-i garbisinden tahminen bir saat karîb olan Zaniçe ta'bir olunan Yaylakın eteğinde iki mahalde hafrolan bi'rlerden hâsil ve ba'dehu kasaba-i mezbure suyuna idhâl ve zammolunan bir lüle mâ-i lezîz-i câri ve etrâf-ı erba'ası taş divarı müştemil mülk han ve yine kasaba-i mezburede vâki bir taraftan dere ve bir taraftan han kapısı ve iki taraftan tarik-i âm ile mahdud bir bab ekmekçi fırını ve yine kasaba-i merkumede vâki iki taraftan tarik-i âm ve bir taraftan Hatîpzâde Hanı ve bir taraftan Karabaş dükkânı ile mahdûd birbirine muttasıl beş bab bakkal dükkânı ve yine kasaba-i mezburede vâki bir taraftan Petro Zimmi dükkânı ve bir taraftan vakıf dükkân ve bir taraftan Hatîzâde Hanı ve bir taraftan tarik-i âmm ile mahdûd iki bab Attâr dükkânı ve yine kasaba-i mezburede vâki bir tarafı dere ve üç taraftan tarik-i âm ile mahdûd sekiz bâb bakkal dükkânı ve yine kasaba-i mezburede vâki bir taraftan dere ve bir taraftan dükkân ve iki taraftan tarik-i âm ile mahdud üç bâb dükkân ve yine kasaba-i mezburede vâki bir taraftan Muezzinzâde dükkânı ve bir taraftan Beyzâde Dükkânı ve bir taraftan Hotoglu ve bir taraftan tarik-i âm ile mahdud iki bâb dükkân ve yine kasaba-i merkumede vâki bir taraftan Hızır İlyas Vakfı'ndan dükkân ve bir taraftan Celeboĝlu dükkânı ve bir taraftan nehr-i câri ve tarik-i âm ile mahdûd

dört bâb dükkân ve yine kasaba-i merkumede vâki bir taraftan nalbant dükkânı ve bir taraftan salhhane ve iki taraftan tarik-i âm ile mahdud beş bâb demirci dükkânı ve yine kasaba-i mezburede vâki bir taraftan salhhane ve bir taraftan tarik-i âm ile mahdud iki körük ve on bâb mahzeni müştemil iki bâb Zenberek ? fırınıni bi-cümleti't-tevâbi' vel-levâhik ve kâffeti'l-hukuki vel-merâfik vakf-i sahih-i müebbed ve hats-i sarih-i muhalled ile vakf ve vakf-ı evvelime zam ve ilhak ve şöyle şart eyledim ki..."

Ek 2: H. 1158 / M.1745 Tarihli Vakfiye'nin Hayır Şartları ile İlgili Kısmı (VGMA, 740: 131/52)

"... ve zikrolunan Gümüşhane kasabasında vâki akarât-ı muharrere-i mezkûremin gallâtını cem' ve tahsil için bir kimesne câbi olup yevmî sekiz akçe vazifeye mutasarrıf ola ve yine kasaba-i mezkûrede han-ı mezkûre icra eyledigim mâ-i mezkûre bir kimesne râh-i âbi olup yevmî altı akçe vazifeye mutasarrıf ola ve bir kimesne dahi beher yevm üçer ihlas-i Şerif ve birer Fatîha-i Şerife ve on birer salavât-ı şerife kırâet edip sevâbını ruhuma ihda edip mukabelesinde yevmî on akçe vazifeye mutasarrıf ola ve zikrolunan Gümüşhane Kasabası kurbunda bahçe derununda bina eylediğim cami-i şerif ve mektep ve hamam ve dekâkin vesair akarâta bundan akdem bir kimesne yevmî on akçe vazife ile mütevellî ola deyu ber-muceb-i vakfiye şart ve tayin etmiş idim. Lakin şart-ı mezkûrenin tebdil ve taĝyir ve taklil ve teksiri merreten ba'de uhra yedimde olmaĝla tevliyet-i mezkûre şartımdan rucu' ve salifüz-zikir Gümüşhane Kasabasında olan evkafıma dahi İstanbul'da olan evkafım mütevellisi mütevellî olup lakin İstanbul'da olan evkafım mütevellisi tarafından Gümüşhane Kasabasında olan evkafı ru'yet için bir kimesne kaimmakam-ı mütevellî olup zikri murur eden on akçeye kaim makamlık vazifesi olmak üzere mutasarrıf ola. Lakin kaim-i makam-ı mezburun azl ve nasbı İstanbul'da olan mütevellî yedinde ola ve zikrolunan Gümüşhane Kasabasında olan akarâtın gallâtından yine Gümüşhane Kasabasında olan hayrâtım mürtezikasının vezâifleri verilip zevâidi İstanbul'da olan evkafım mütevellisine îsâl ve teslim oluna..."

Ek 3: "Receb oğlu Rikâb-ı Hümâyûn Defterdarı Hacı Sadullah Efendi"ye ait 10 Ramazan 1150 H./01.01.1738 M. tarihli vakfiye (VGMA Defter: 489, S: 121, Sr: 14)

Ek 4: "Receb oğlu Rikâb-ı Hümâyûn Defterdarı Hacı Sadullah Efendi "ye ait 10 Ramazan 1150 H./01.01.1738 M. tarihli vakfiyeye zeyl/ek olarak düzenlenen 25 Şaban 1151 H./08.12.1738 M. tarihli zeyl vakfiye (VGMA Defter: 489, S: 124, Sr: 15)

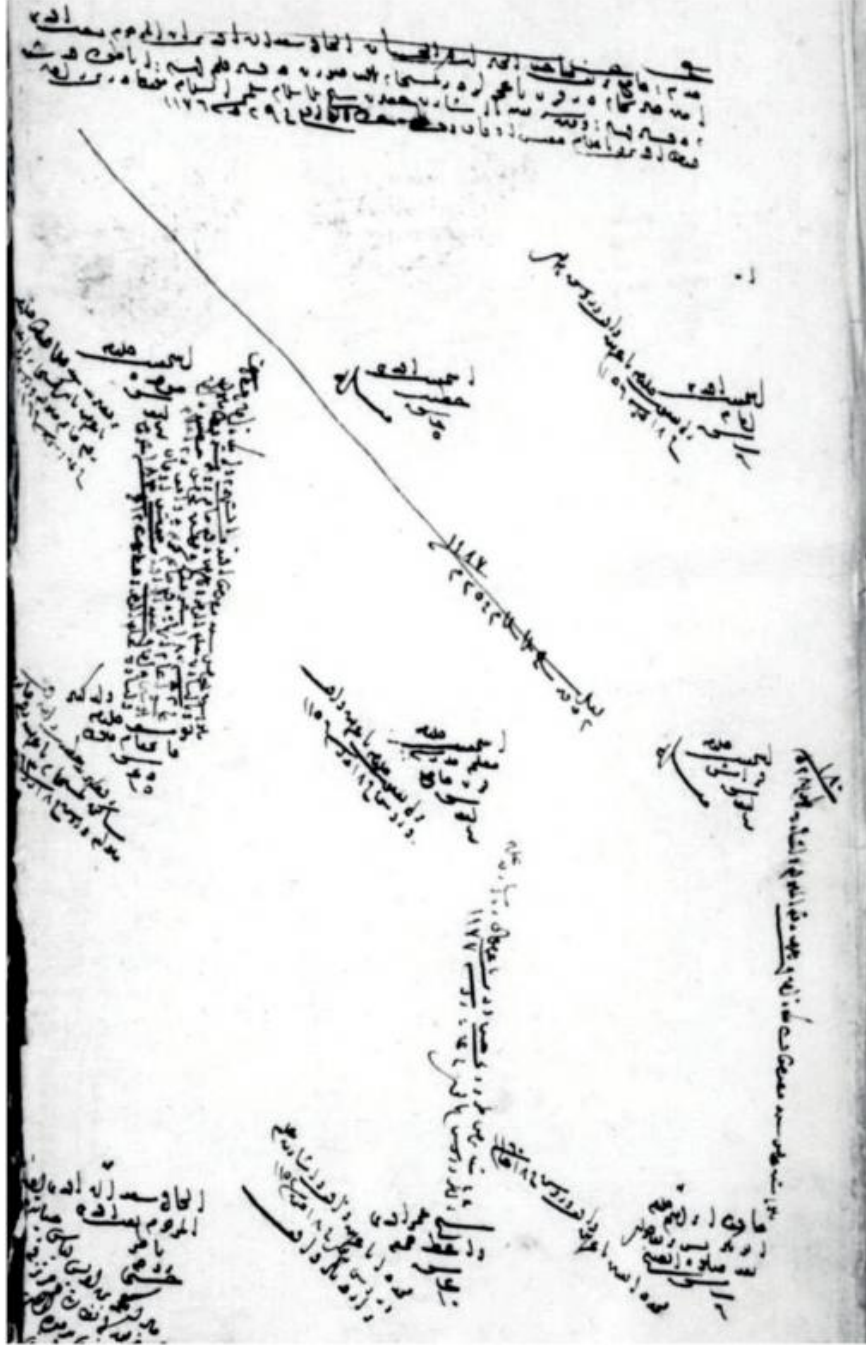
Ek 5: "Receb oğlu Rikâb-ı Hümâyûn Defterdarı Hacı Sadullah Efendi"ye ait olup Rumeli Kazaskeri Pirizade Mehmed Efendi tarafından tasdik edilen 3 Şevval 1158 H. (29 Ekim 1745 M.) tarihli çerçeve zeyl vakfiye (VGMA Defter: 740, S: 131, Sr: 52)

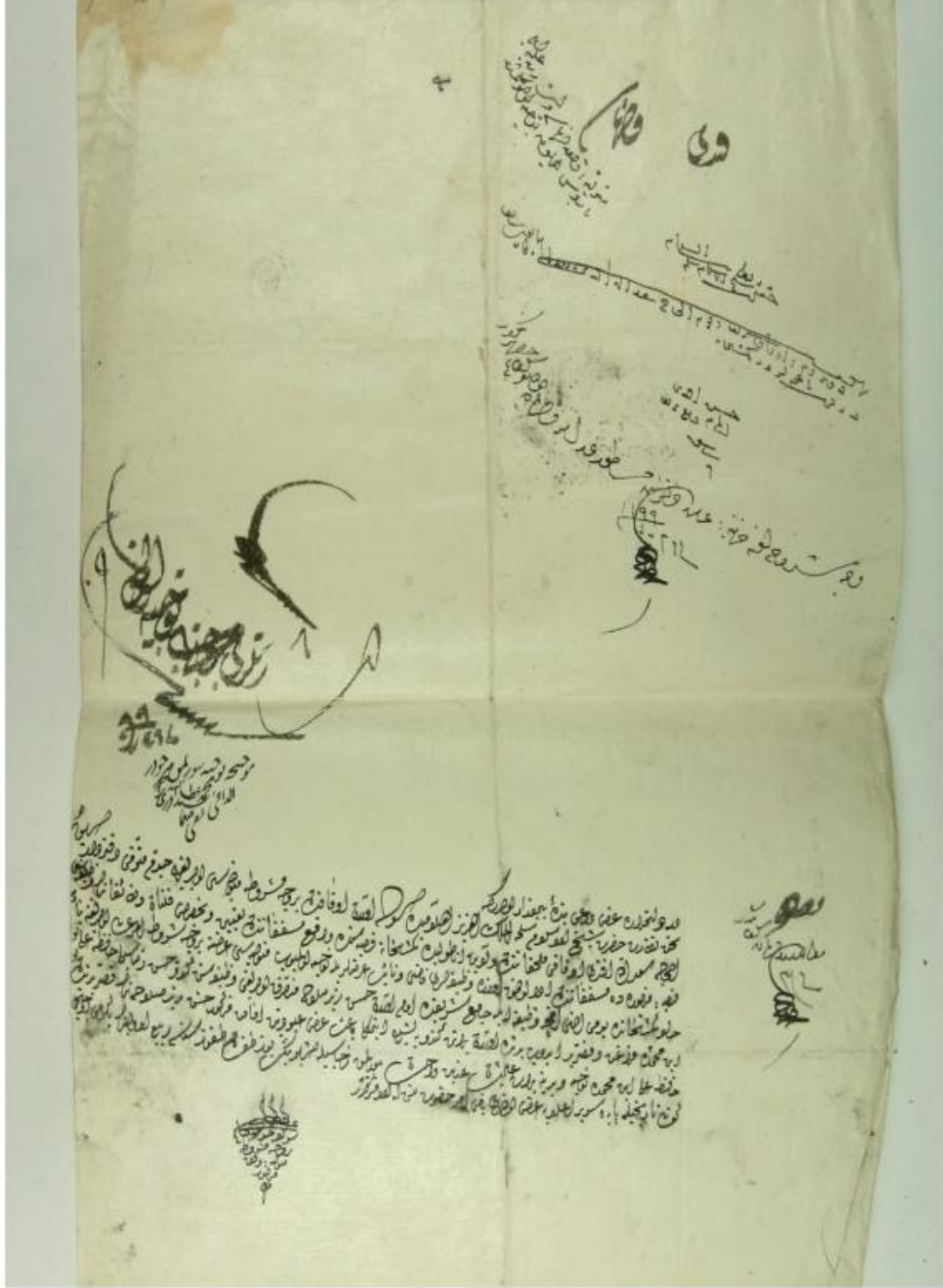

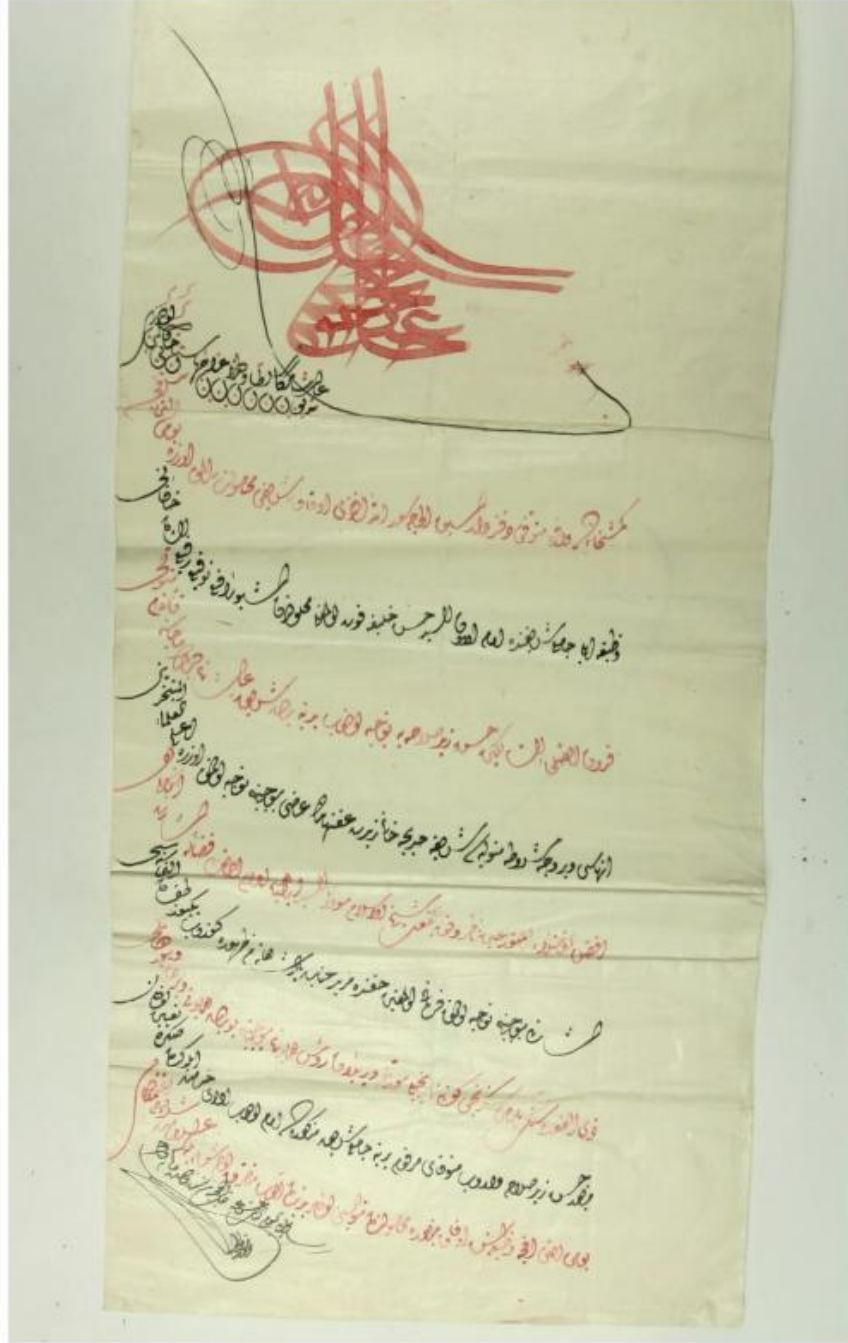
Ek 6: Gümüşhane'de bulunan Hacı Sadullah Efendi Câmi-i Şerifine ilk görevli atamalarına ilişkin atık kayıtlar
" (VGMA Defter: 740, S: 143, Sr: -)

Ek 7: Gümüşhane’de bulunan Hacı Sadullah Efendi Câmi-i Şerifine Mehmet oğlu Hafız Ali Efendi’nin imam olarak atanmasına ilişkin 26 Rebiü'l-evvel 1199 H. (06.02.1785 M.) tarihli mütevellî arzı ” (BOA, Cevdet Ma-arif, 3871)

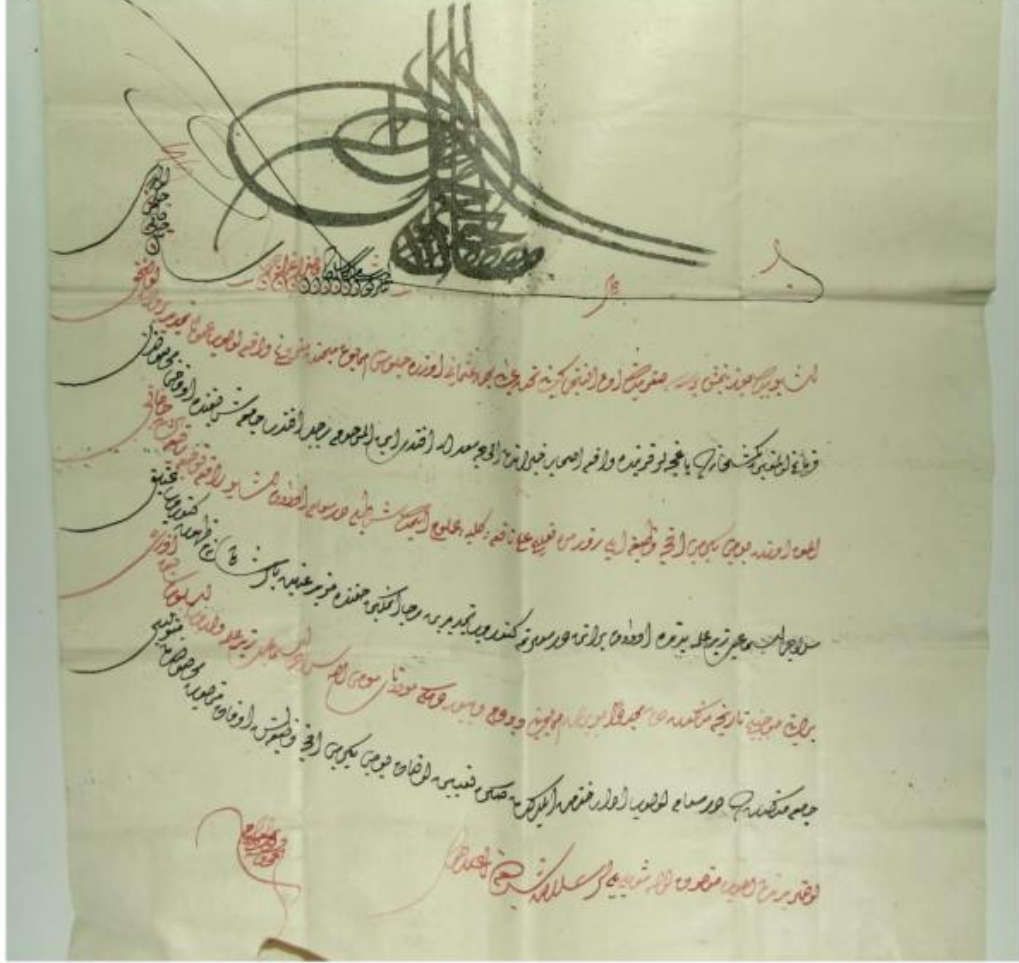
Ek 8: Gümüşhane'de bulunan Hacı Sadullah Efendi Câmi-i Şerîfine Hasan Efendi'nin imam olarak atanması-
na ilişkin 12 Zilhicce 1196 H. (18.11.1782 M.) tarihli berat sureti (BOA, Cevdet Maarif,1419)

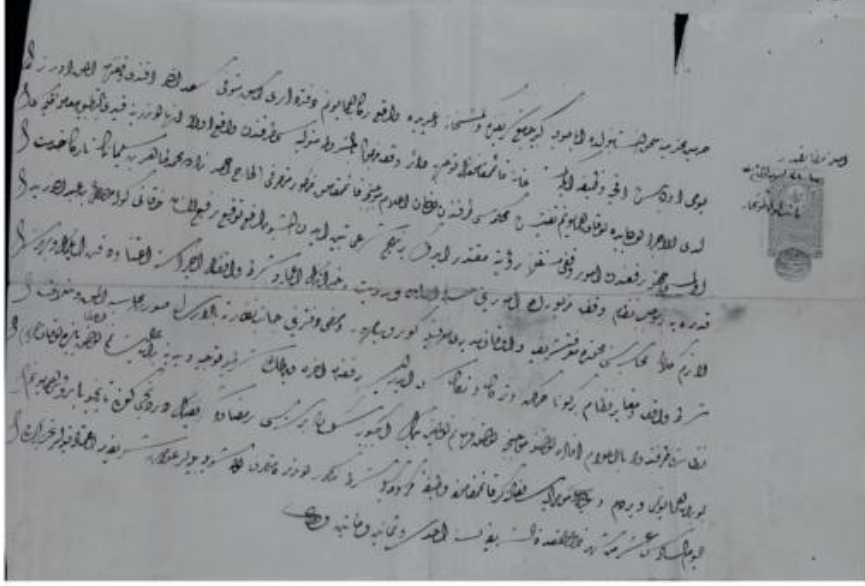
Ek 9: Gümüşhane’de bulunan Hacı Sadullah Efendi Câmi-i Şerifine sırasıyla Hafız Abdulhalim Efendi, Hafız Hüseyin Hilmi oğlu Şerif Efendi Efendi’nin imam olarak atanmasına ilişkin yeni şahsiyet kaydı (VGMA Defter: 155, s:282, sr: 2556)

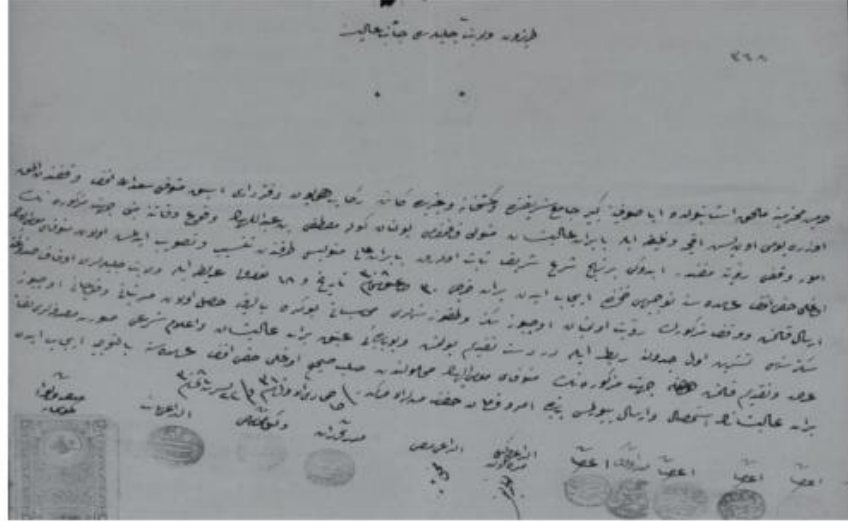
Ek 10: Gümüşhane’de bulunan Hacı Sadullah Efendi Câmi-i Şerifine Serracı İsmail Efendi’nin Dersiâm olarak atanmasına ilişkin 16 Safer 1171 H.(30.10.1757 M.) tarihli berat sureti (BOA-Cevden Maarif, 33032)

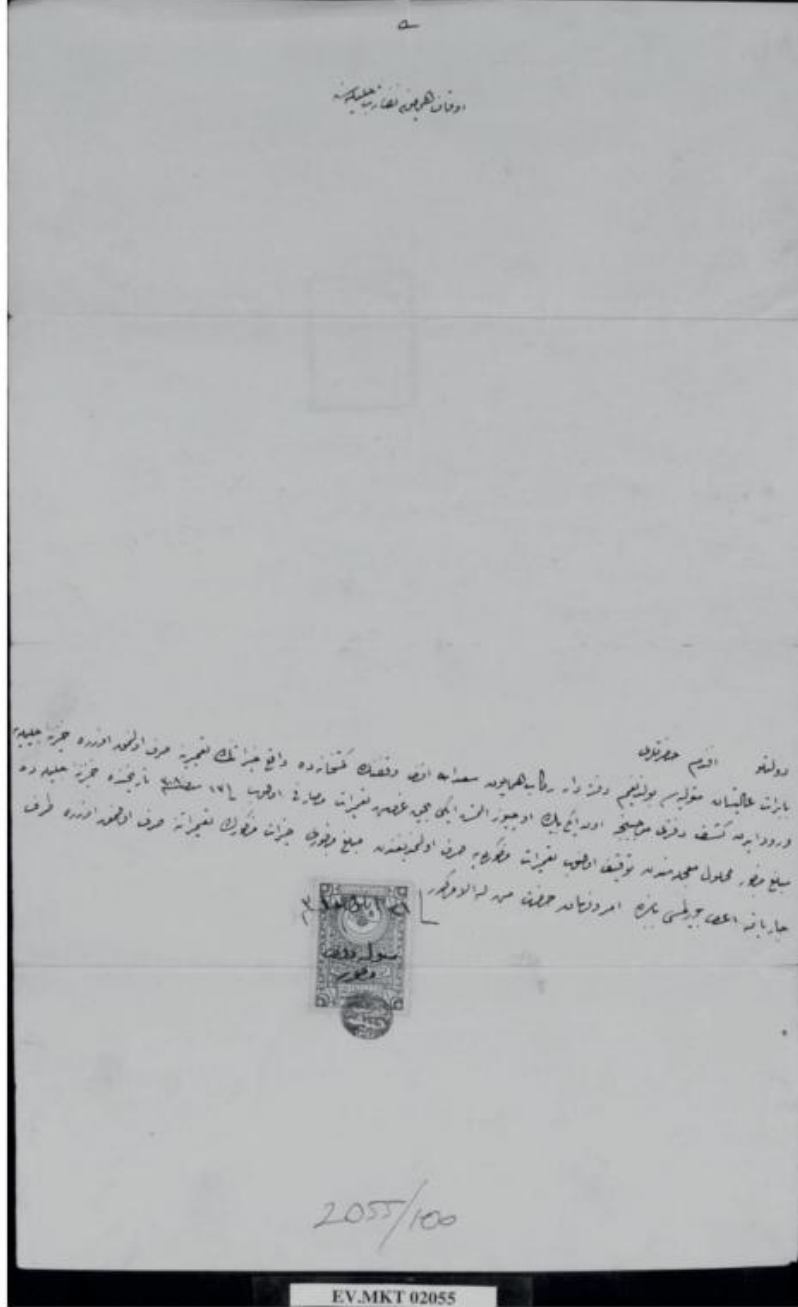
Ek 11: "Hacı Sadullah Efendi Vakfı"nın Gümüşhane'deki akar ve hayratını yönetmek üzere Köle Mustafa Efendi'nin kaimmakam-ı mütevellî olarak atanmasına ilişkin 1281 H./1865 tarihli berat sureti (BOA, EV-MKT-1975-004)

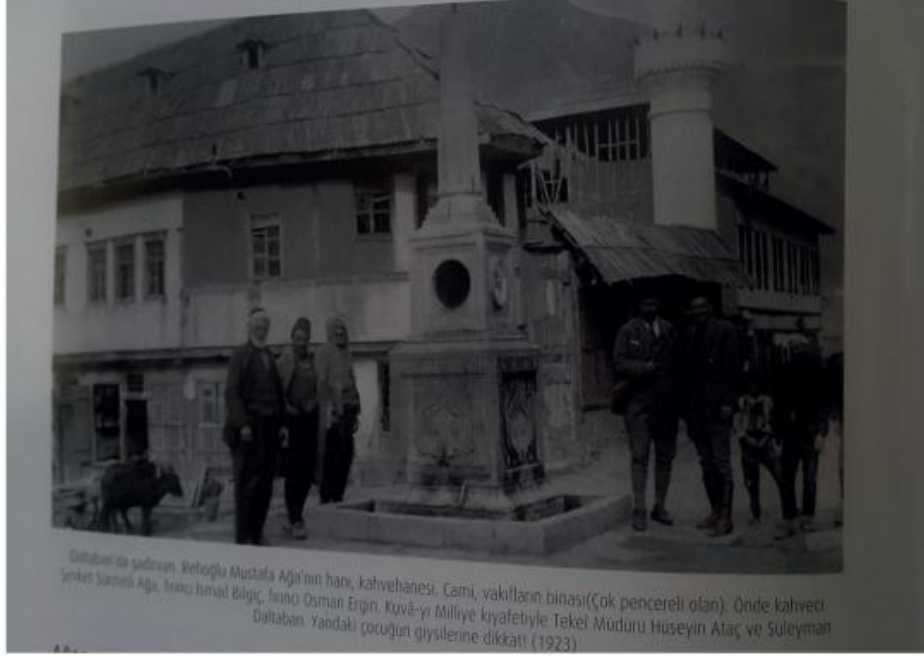
Ek 12: "Hacı Sadullah Efendi Vakfı"nın Gümüşhane'deki akar ve hayratını yönetmek üzere Köle Mustafa Efendi'nin ölümü üzerine Hakkı Efendi'nin kaimmakam-ı mütevellî olarak atanmasına ilişkin 130H./1308 R. tarihli mazbata sureti (BOA, EV-MKT-1975-006)

Ek 13: "Hacı Sadullah Efendi'nin Gümüşhane yaptırdığı caminin onarımı için vakıf mütevelliyesi Hanife Zarfife Hanım'ın Evkaf Nezaretine hitaben yazdığı 21 Eylül 1310 R./03.10.1894 M.) tarihli arzuhal sureti. (BOA, EV-MKT-2055-100)

2. Fotoğraflar

Fotoğraf 1: Gümüşhane, Sadullah Efendi Camii, ilk yapım. 1923 senesinde çekildiği anlaşılan yukarıdaki fotoğrafta cami minaresi ve çok pencereli vakıf binası görülmektedir. (Gümüşhane Valiliği, Kültür Müdürlüğü Arşivi)

Adnan Tüzen

Fotoğraf 2: Gümüşhane, Sadullah Efendi Camii ve Çeşmesi. 1968 öncesi. (Gümüşhane Valiliği, Kültür Müdürlüğü Arşivi)

Fotoğraf 3: Gümüşhane, Sadullah Efendi Camii ve çevresinde yapılar. 1968 öncesi. Gümüşhane Valiliği Kültür Müdürü Engin Doğru Bey'den temin ettiğimiz üç fotoğrafta da cami, han, çeşme ve dükkanlar net olarak görülmektedir. Halbuki bugünkü haliyle üzerindeki kitabe bize 280 sene önce yapılan Sadullah Efendi Camisi'nin 1968 senesinde yapıldığını göstermektedir. (Gümüşhane Valiliği, Kültür Müdürlüğü Arşivi)

Adnan Tüzen

Fotoğraf 4: Gümüşhane, Sadullah Efendi Camii, 1968 sonrası son durumu.

Vakıflar Dergisi 49 - Haziran 2018